

2. Зеленов М. В. Академия наук СССР и ЦК ВКП(б). 1927–1930 // Исторический архив. 1997. № 4. С. 133–134.
3. Кнорын В. Аб рашаючых дробязях у вялікім пытанні // Савецкая Беларусь. 1928. 19 красавіка; Рабочий. 1928. 19 апреля.
4. Кореневский И. Роль Белорусского Государственного Университета в подготовке кадров (К 10-летию БГУ 1921–1931 гг.) // Десять лет Белорусского Государственного Университета. 1921–1931 гг. Издание правительственной комиссии по празднованию десятилетия высшей школы в БССР. Минск, 1931. С. 9–20.
5. Литвин А. Л. Без права на мысль. (Историки в эпоху Большого террора. Очерки судеб). Казань: Татарское кн. изд-во, 1994. 191 с.
6. Национальный архив Республики Беларусь (далее – НАРБ). Ф. 4–п. Оп. 1. Д. 4601. Протоколы сведения и другие материалы БГУ. Ліст рэктара БДУ У. І. Пічэты ў Наркамсветы БССР ад 11 чэрвеня 1928 г.
7. НА РБ. Ф. 205. Оп. 1. Д. 751. Воспоминания Перцева датированы 1941 г.
8. НА РБ. Ф. 205. Оп. 1. Д. 161. Постановления Наркомпроса БССР. Протоколы заседаний правлений БГУ.
9. Об улучшении подготовки новых специалистов (Резолюция пленума ЦК ВКП(б) от 12/VII 1928.) / Директивы ВКП(б) по вопросам просвещения / Ин-т планирования и организации нар. образ. 3-е изд., пересм. и доп. Л. ; М. : Народный ком. прос. РСФСР, Огиз, 1931.
10. Укрупнения требует логика истории (Беседа с ректором БГУ, проф. В. И. Пичетой) // Звезда. 1924. 14 марта.
11. Интеллектуальная элита Беларуси. Основоположники белорусской науки и высшего образования (1919–1941). Минск : БГУ, 2017. 303 с.

Сыцько К. В.

Цэнтральны навуковы архіў Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (г. Мінск, Рэспубліка Беларусь)

ДАКУМЕНТЫ АБ ДЗЕЙНАСЦІ У. І. ПІЧЭТЫ Ў ІНБЕЛКУЛЬЦЕ І АН БССР (па матэрыялах фондаў ЦНА НАН Беларусі)

Сёння Цэнтральны навуковы архіў Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі змяшчае ў сваіх фондах каля 60 тысяч адзінак захавання, вялікая колькасць з якіх прысвечана прафесійнай дзейнасці прадстаўнікоў айчыннай навукі. Так, з названага аб'ёму 23 тысячы адзінак з'яўляюцца асабістымі справамі навукоўцаў. Сярод дадзеных гістарычных крыніц можна адзначыць матэрыялы, прысвечаныя выбітнаму прадстаўніку айчыннай гістарычнай навукі акадэміку Уладзіміру

Іванавічу Пічэце. Амаль заўжды дадзеная асоба асацыюецца з заснаваннем Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, а таксама са станаўленнем беларускай савецкай гісторыяграфіі [1, с. 90]. Аднак не менш важную ролю Уладзімір Іванавіч адыграў у працы Інстытута беларускай культуры. У дадзеным артыкуле разглядаюцца матэрыялы, прысвечаныя дзейнасці акадэміка Пічэты ў Інбелкульце і Акадэміі навук БССР. Дакументы, датычныя памянёнай асобы, сканцэнтраваны ў некалькіх архіўных фондах – 1 (Прэзыдыум), 1а (Аддзел навуковых кадраў), 2 (Асабістыя справы навукоўцаў), 67 (Інстытут беларускай культуры).

Найбольшая частка матэрыялаў, якая захавалася ў ЦНА НАН Беларусі, прысвечана дзейнасці Уладзіміра Іванавіча ў Інстытуце беларускай культуры. З дадзеных гістарычных крыніц вынікае, што Пічэта з’яўляўся адным з рухавікоў працы гісторыка-археалагічнай секцыі, а з сакавіка 1925 – яе старшынёй [10, арк. 14]. Ён актыўна выступаў з навуковымі дакладамі і прамовамі. Так, у фондах архіва захаваліся абвесткі аб выступах Пічэты з дакладам «Губернатарская ўлада аб сялянскіх рухах 1905 г.» [13, арк. 53–53 адв.]. На першым пасяджэнні секцыі ў лютым 1924 г. У. І. Пічэта ўдзельнічаў у дыскусіі, прысвечанай пытанням рэстытуцыі беларускіх архіваў і адзначаў, што ў 1919–1921 гг. архіўныя зборы з былых Віцебскага і Віленскага архіваў старажытных актаў, якія цікавілі сяброў Інбелкульту, знаходзіліся ў Яраслаўлі. Цікава, што Уладзімір Іванавіч акцэнтаваў асабліваю ўвагу на тым, што займацца пытаннямі пошуку вывезеных каштоўнасцей павінны прафесійныя архівісты з Галоўархіва, а не Інбелкульт [13, арк. 7–7 адв.]. Спробы вярнуць беларускія гістарычныя крыніцы не былі паспяховымі. У прыватнасці, у 1927 г. з загадчыкам Яраслаўскага архіва К. Сакаловым ліставаўся акадэмік Я. Ф. Карскі. У адказе на імя Карскага адзначана, што вялікая частка архіўных дакументаў, што цікавілі беларускі бок, стала ахвярай вандалаў, якія пасеклі сцэлажы на дрывы і выкарыстоўвалі гістарычныя крыніцы на гаспадарчыя патрэбы. Нешматлікія захаваныя матэрыялы, паводле ліста Сакалова, былі перавезены ў Маскву [2, арк. 1–3].

Шэраг гістарычных крыніц ЦНА НАН Беларусі адлюстроўваюць працу У. І. Пічэты ў 1924–1926 гг. у складзе разнастайных камісій, у прыватнасці рэдакцыйнай, якая займалася пытаннямі карэкцыі і рэдакцыі кніг сяброў Інстытута [13, арк. 7]; камісіі па падрыхтоўцы з’езду навуковых працаўнікоў у галіне беларусазнаўства [10, арк. 10]; гісторыка-археалагічнай (якую варта не блытаць з аднайменнай секцыяй) па галіне гісторыі [13, арк. 73]. Асобна варта выдзеліць пратакол аб

уклучэнні Уладзіміра Іванавіча ў склад Навуковай рады Інбелкульта [14, арк. 72].

Асаблівай увагі заслугоўваюць матэрыялы, прысвечаныя г. зв. «Скарынінскай» юбілейнай камісіі, створанай у 1924 г. У яе складзе апроч У. І. Пічэты былі такія прадстаўнікі беларускай навукі, як В. Друшчыц, Я. Дыла, М. Пятуховіч, М. Шчакаціхін, Я. Лёсік, Я. Дыла, З. Жылуновіч, С. Кацэнбоген. Перад навукоўцамі стаяла задача падрыхтоўкі да святкавання 400-годдзя з моманту выхаду першай беларускамоўнай кнігі. Прафесар Пічэта з першых дзён узначаліў працу памянёнай камісіі. На падставе аналізу захаваных гістарычных крыніц можна казаць аб тым, што Уладзімір Іванавіч з’яўляўся адным з рухавікоў ідэі сакралізацыі і мемарыялізацыі памяці аб Ф. Скарыне. Так, менавіта ён на пасяджэнні 16 чэрвеня 1924 г. упершыню акцэнтаваў увагу на неабходнасці адлюстравання асобы Скарыны як пэўнага сімвала беларускай культуры і гісторыі [14, арк. 49]. Аб зацікаўленасці з боку Пічэты ў навуковым даследаванні спадчыны беларускага першадрукара сведчыць той факт, што чатыры з 12 артыкулаў у зборніку «400-лецце беларускага друку», выдадзенага ў Інбелкульце, належалі менавіта яго аўтарству [3, с. 312]. Цікавым з’яўляецца таксама тое, што ў 1930-я гг., калі скарыназнаўства стала фактычна забароненым, прафесар Інстытута імя К. Лібкнехта А. А. Савіч даў навуковую характарыстыку на працы У. І. Пічэты, у якой цалкам адсутнічалі звесткі аб артыкулах, прысвечаных Ф. Скарыне [11, арк. 20–27].

З пратаколаў пасяджэнняў разнастайных камісій, захаваных у фондзе 67 Цэнтральнага навуковага архіва, вынікае, што асоба Уладзіміра Іванавіча з’яўлялася вялікім аўтарытэтам сярод сяброў Інбелкульта. Так, менавіта ён хадатайнічаў аб звароце да Прэзідыума ІБК для выдзялення Я. Дыле і В. Друшчыцу грашовых сродкаў на паездку ў Маскву з мэтай працы ў архівах [13, арк. 28]. Уладзіміра Іванавіча прасілі аб тым, каб ён вёў перагаворы з вядучымі антрапологамі і археолагамі краіны з мэтай пошука кіраўнікоў для археалагічных экспедыцый Інбелкульта [13, арк. 7].

У чэрвені 1924 г., падчас абмеркавання рэарганізацыі секцый і падсекцый Інстытута, выступіў М. Шчакаціхін, які прапанаваў стварыць этнаграфічную падсекцыю гісторыка-археалагічнай секцыі. З іншага боку выступіў У. І. Пічэта, які акцэнтаваў сваю ўвагу на тым, што прадмет этнаграфіі блізкі да прадметаў гісторыі і археалогіі, з прычыны чаго асобную структурную адзінку, якая б займалася толькі этнаграфіяй, ствараць не варта. У выніку абмеркавання была прынята ідэя Пічэты [13, арк. 30].

Сябры Інстытута Беларускай культуры шмат увагі надавалі друку крыніц па гісторыі Беларусі. У прыватнасці, на пасяджэннях гісторыка-археалагічнай камісіі ў кастрычніку і лістападзе 1924 г., якія прайшлі з непасрэдным удзелам Уладзіміра Іванавіча, распрацоўваўся план выдання зборніка па крыніцазнаўстве Беларусі ў 14 выпусках. Памер кожнага з выпускаў – 2–3 аўтарскія аркушы. Камісія адзначала, што студэнты Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта не маюць гістарычных крыніц для працы, што амаль спыняе магчымасці весці заняткі. Падобная «беларуская бібліятэчка», на іх думку, рабіла б працэс навучання больш якасным. У дадзеным выпадку на У. І. Пічэту ўсклалі абавязкі рэдагавання тома, прысвечанага цэхамым уставам [13, арк. 58–58 адв.]. Як вынікае з дакументаў Інбелкульту, а пазней і Беларускай акадэміі навук (БАН), рэалізацыя дадзенай задумы пастаянна адкладалася з-за недахопу грашовых сродкаў. Калі ў 1930 г. Акадэмія навук СССР запланавала фундаментальную працу, прысвечаную археаграфічнай апрацоўцы і выданню крыніц, якія датычацца гісторыі савецкіх народаў, да працы планавалася прыцягнуць і беларускіх гісторыкаў. У выніку 6 мая 1930 г. Беларуская акадэмія навук ухілілася ад працы, аргументаваўшы гэта адсутнасцю грашовых сродкаў на падобнае выданне. Разам з тым былі прызначаны асобы, якія павіны былі ўдзельнічаць у гэтым археаграфічным праекце на ўзроўні кансультацый – Дз. І. Даўгяля і У. І. Пічэта [17, с. 214].

У перыяд 1927–1928 гг. навуковая супольнасць рыхтавалася да рэарганізацыі Інстытута беларускай культуры ў БАН. Ва Уладзіміра Іванавіча запрасілі яго аўтабіяграфію для ўключэння ў склад першых акадэмікаў. Нажаль, у фондах ЦНА НАН Беларусі захаваліся толькі фрагменты жыццяпісу, зробленыя, па ўсёй бачнасці, рукой стэнаграфісткі [16, арк. 150]. На дадзеную думку наштурхоўвае той факт, што почырк супадае з тым, якім напісаны біяграфіі А. Ясінскага і І. Замоціна, а таксама памылка ў даце нараджэння – 1778 замест 1878 г. Аб важнасці Пічэты для беларускага акадэмічнага асяродку ў гэты перыяд сведчыць той факт, што Уладзімір Іванавіч знаходзіўся ў складзе 24 асоб, якім выслалі персанальныя запрашэнні на урачыстае адкрыццё БАН [16, арк. 167].

Да перыяду дзейнасці У. І. Пічэты ў 1930-я – пачатку 1940-х гг. адносіцца невялікая колькасць матэрыялаў, што захаваліся у фондах Цэнтральнага навуковага архіва. Перадусім, гэта асабовыя спісы першых акадэмікаў [5, арк. 17], а таксама газетныя выразкі і копіі дакументаў ад 3 снежня 1930 г. аб выключэнні гісторыка са складу пра-

вадзейных сяброў Беларускай акадэміі навук у сувязі са «шкоднай контррэвалюцыйнай» дзейнасцю ў складзе групы акадэмікаў, у якой таксама былі В. Ю. Ластоўскі, Я. Ю. Лёсік, С. М. Некрашэвіч, Г. І. Гарэцкі, А. Д. Дубах [4, арк. 5].

Важнай крыніцай аб дзейнасці прафесара Пічэты ў 1940-я гг. з’яўляецца яго асабістая справа, якая захоўваецца ў фондах ЦНА НАН Беларусі. Дадзены комплекс дакументаў займае 39 аркушаў і ўключае ў сябе аўтабіяграфію, спіс асноўных прац, водгук на працы ад імя А. А. Савіча, анатацыю прац, асноўныя звесткі аб месцажыхарстве. Па ўсёй бачнасці, асабістая справа Уладзіміра Іванавіча фарміравалася ў 1945 г. Аб гэтым гаворыць тое, што апошнім атрыбутаваным дакументам з’яўляецца лістак са звесткамі аб месцажыхарстве, падпісаны О. К. Кедравым-Зіхманам 3 лютага 1945 г., а апошняя праца, указаная ў бібліяграфічным спісе – артыкул «Багдан Хмяльніцкі», які выйшаў у 1944 г. [11, арк. 1–39]. У фондах архіва захаваўся таксама шэраг матэрыялаў, прысвечаных выплаце заробкавай платы, перадачы асабістых бухгалтарскіх картак падчас перыяду знаходжання прафесара ў Ташкенце ў 1943 г. і г. д. [9, арк. 94].

Некаторыя звесткі аб акадэміку У. І. Пічэце нясе асабістая справа яго дачкі, Ксеніі Уладзіміраўны, захаваная ў фондах ЦНА НАН Беларусі. К. У. Пічэта ўзгадвае аб бацьку ў некалькіх месцах аўтабіяграфіі, складзенай у 1943 г. У прыватнасці, ёсць згадкі аб тым, як яна разам з маці выехала ў 1910 г. у Лазану (Швейцарыя) па месцы навучання апошняй, але ўжо ў 1911 годзе Уладзімір Іванавіч прывёз дачку ў Маскву. У кастрычніку 1941 г., калі акадэміка Пічэту эвакуіравалі з Масквы ў Ташкент, ён таксама ўзяў дачку з сабой, пасля чаго яна ўладкавалася на працу перакладчыкам у структурах эвакуіраванай у той жа горад АН БССР [12, арк. 4–5].

Дакументы Цэнтральнага навуковага архіва сведчаць, што ў гады Другой сусветнай вайны Уладзімір Іванавіч працягваў сваю працу па гісторыі Беларусі. У прыватнасці, ён пісаў планавыя тэксты па некалькіх тэмах, сярод якіх самай буйной можна назваць «Паходжанне феадальных адносін у Вялікім княстве Літоўскім», ахапіўшую перыяд XII–XVI стст. Дадзеная тэма была сумежнай з працай А. П. Пянкова, які пісаў аб феадальных адносінах у Паўночна-Усходняй Русі ў той жа перыяд [6, арк. 20–21]. Як вынік, у 1941 г. навукоўцы працавалі разам над фундаментальнай тэмай «Крыніцы гісторыі БССР». У дадзенай працы планавалася даць агляд гістарычных крыніц, звязаных з Беларуссю, пачынаючы ад старажытных часоў да Кастрычніцкай рэвалюцыі. Як

адзначалася ў праспекце навуковай тэмы па стане на 1941 г., не было створана ніводнай працы падобнага характара як у БССР, так і ў СССР у цэлым. Уладзімір Іванавіч прапаноўваў выкарыстоўваць напісаны тэкст у якасці дапаможніка для студэнтаў, аспірантаў і выкладчыкаў. Крыніцы па гісторыі Беларусі планавалася разбіць на пяць раздзелаў: крыніцы першабытна-абшчыннага ладу; крыніцы па гісторыі усходніх славян і ўсталявання ў іх класавага грамадства; крыніцы па гісторыі Полацкай і Тураўскай земляў; крыніцы па гісторыі «ўсталявання літоўскага панавання» XIII–XVI стст. ; крыніцы па гісторыі «барацьбы беларускага народа супроць польскіх паноў» XVI–XVIII стст. [7, арк. 52–53]. Можна казаць, што Уладзімір Іванавіч Пічэта планавалі стварыць першы фундаментальны сістэматызаваны падручнік па крыніцазнаўстве Беларусі.

Такім чынам, у фондах Цэнтральнага навуковага архіва Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі адклаўся адносна невялікі комплекс дакументаў, прысвечаных дзейнасці акадэміка У. І. Пічэты. Дадзеныя гістарычныя крыніцы праліваюць святло на працу Уладзіміра Іванавіча ў складзе секцый Інстытута беларускай культуры (гісторыка-археалагічнай, секцыі па падрыхтоўцы з'езду беларусазнаўцаў, рэдакцыйнай і «Скарынінскай» юбілейнай секцыі), яго навуковыя ідэі адносна развіцця беларускай гістарычнай навукі, у тым ліку ініцыятывы па выданні гістарычных крыніц. З дапамогай памянёных матэрыялаў можна аналізаваць той уплыў, які аказвала асоба Пічэты на сяброў Інбелкульту. Дакументы перыяда Беларускай акадэміі навук прадстаўлены біяграфічнымі звесткамі, а таксама тэматычнымі планамі навукова-практычных работ, з якіх вынікае ў тым ліку задума аб стварэнні падручніка па крыніцазнаўстве Беларусі IX–XVIII стст. Найменш добра прадстаўлены перыяд знаходжання У. І. Пічэты ў Ташкенце, за які захаваўся толькі шэраг бухгалтарскіх матэрыялаў, а таксама згадкі дачкі вучонага К. У. Пічэты у аўтабіяграфіі аб тым, што яна пераехала ў названы горад па прычыне эвакуацыі бацькі.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. Касцюк М. П., Петрыкаў П. Ц., Токараў М. У. [і інш.] Інстытут Беларускай Культуры. Мінск : Навука і Тэхніка, 1993. 255 с.
2. Санкт-Пецярбургскі філіял Архіва Расійскай акадэміі навук (СПбФ АРАН). Ф. 292. Воп. 2. Спр. 132.
3. Сыцько К. В. Інстытут Беларускай культуры і падрыхтоўка да святкавання 400-годдзя беларускага кнігадрукавання (паводле матэрыялаў Цэнтральнага наву-

ковага архіва Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі) // Rocznik Centrum Studiów Białoruskich. 2018. Rok 3 Nr. 3. С. 303–313.

4. Цэнтральны навуковы архіў Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (ЦНА НАН Беларусі). Ф. 1. Воп. 1. Спр. 52.

5. ЦНА НАН Беларусі. Ф. 1. Воп. 1. Спр. 52а.

6. ЦНА НАН Беларусі. Ф. 1. Воп. 1. Спр. 70.

7. ЦНА НАН Беларусі. Ф. 1. Воп. 1. Спр. 75.

8. ЦНА НАН Беларусі. Ф. 1. Воп. 1. Спр. 77а.

9. ЦНА НАН Беларусі. Ф. 1. Воп. 1. Спр. 83.

10. ЦНА НАН Беларусі. Ф. 1а. Воп. 1. Спр. 18.

11. ЦНА НАН Беларусі. Ф. 2. Воп. 1. Спр. 607.

12. ЦНА НАН Беларусі. Ф. 2. Воп. 1. Спр. 622.

13. ЦНА НАН Беларусі. Ф. 67. Воп. 1. Спр. 6.

14. ЦНА НАН Беларусі. Ф. 67. Воп. 1. Спр. 8.

15. ЦНА НАН Беларусі. Ф. 67. Воп. 1. Спр. 17.

16. ЦНА НАН Беларусі. Ф. 67. Воп. 1. Спр. 28.

17. *Шишкина К. Г.* Российско-белорусские академические связи в документах Санкт-Петербургского филиала архива РАН // Миллеровские чтения: к 285-летию Архива Российской академии наук : сборник науч. статей по мат. Междунар. конференции, Санкт-Петербург, 23–25 апреля 2013 / отв. ред. И. В. Тункина. СПб. : Нестор-история, 2013. С. 210–215.

Тарасенкова Т. И.

Государственный архив новейшей истории Смоленской области (г. Смоленск, Российская Федерация)

СОВЕТСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ: РУКОВОДИТЕЛИ И ПРЕПОДАВАТЕЛИ ВУЗА В ПЕРИОД ЕГО СТАНОВЛЕНИЯ (на примере Смоленского государственного университета 1920–1930-х гг.)¹

Роль архивных источников в изучении прошлого велика, и она продолжает постоянно возрастать с введением в оборот новых исторических документов, особенно по истории России XX в.

История образования и науки в Смоленской области в советский период почти не являлась предметом изучения региональных историков

¹ Статья подготовлена при поддержке Минобрнауки России, проект № 33.1419.2017/ПЧ «Мировая славистика в изучении новой и новейшей истории России и Беларуси: концепты славянского единства и самобытного развития в исторической ретроспективе».